

Illegális műkinccs-kereskedelem – nemzetközi trendek, rendészeti intézkedések és a jövő perspektívái¹

HUDÁK Krisztina²

Tanulmányom bemutatja az illegális műkinccskereskedelem, különösen a régészeti korú tárgyak kereskedelmének aktuális trendjeit, valamint vázolja a rendvédelmi szervek reagálását erre a kihívásra. A témában zajló szekurizációs folyamat, valamint az illegálisan mozgó áru mennyiségének megnövekedése miatt a korábbinál szorosabb integrációs törekvés figyelhető meg a rendvédelmi szervek és a civil múzeumi, műkereskedői szféra között, a bűnmegelőzés, a bűnügyi felderítés tekintetében egyaránt, fellendítve a műkinccskereskedelem bűnügyi vonalának elméleti kutatását is.

Kulcsszavak: illegális műkinccskereskedelem, kulturális javak restitúciója, kulturális örökségvédelem, szekurizációs folyamat

Globalizáció, identitáskeresés és tárgyi örökség

Az elmúlt másfél évtized nemzetközi eseményei nyomán felgyorsult a hidegháború befejeződésével meginduló szemléletváltás a kulturális örökségvédelemmel kapcsolatban. Nemcsak Samuel Huntingtonnál, az amerikai neokonzervativizmus szemléletében, a muszlim reneszánszban, a putyini új orosz jövőképben hangsúlyos a kultúrához, a kulturális örökséghez, a kulturális identitáshoz való ragaszkodás. Szerepet kap a kulturális örökségvédelem a nemzetközi közvéleményben, az 1954-es genfi egyezmények egyre szélesebb körű ratifikációjában; megjelentek a kulturális örökséget „kímélő” és kulturális identitást védő elvek a katonai utasításokban és doktrínákban. A globalizált világban az egyén és a közösség identitásának a korábbinál sokkal hangsúlyosabb része lett a saját kulturális örökség védelme, illetve visszaszerzése. A gazdasági konjunktúrát élvező, feltörekvő ázsiai országok újjgazdagjai nemcsak turistaként lepik el Európát és a nyugati világot, hanem vásárolni is szeretnének. Jellemző, hogy a nyugati

- 1 A cikk tartalmi és időbeli korlátok miatt a téma rövid felvezetését és a legújabb eredményeket tartalmazza. A tanulmány a KÖFOP- 2.1.2.-VEKOP 15 azonosító számú „A jó kormányzást megalapozó közszolgáltatás-fejlesztés” projekt „A kulturális javak védelmének rendészeti eszközzrendszere” elnevezésű kutatásához kapcsolódik.
- 2 HUDÁK Krisztina régész, történelem PhD, világörökségi referens, Limes Világörökségi Vároamányos Helyszín Gondnoksága, Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft., PhD-hallgató, NKE Rendészettudományi Doktori Iskola Krisztina HUDÁK, archaeologist, historian PhD, Limes World Heritage Site Management Agency, Budavári Real Estate Developer and Operator Ltd., PhD student, NUPS Doctoral School of Law Enforcement
orcid.org/orcid.org/0000-0001-9304-1511, krisztigram@gmail.com

ti kultúrát legfeljebb felületesen ismerik, de nagyon szeretnék „elsajátítani”, amellyel együtt jár a nyugati kultúra régiségeinek vásárlása. Az ázsiai gazdasági szárnyalás következménye a saját identitás megerősödése is, amely az ázsiai műtárgypiac felfutását eredményezte. Emellett az orosz újgazdag kör és a hazatelepülő orosz arisztokrácia óriási összegeket hajlandó kifizetni, hogy nyugatról hazahozza a döntően a húszas években kikerült orosz ikonokat és a 19. századi orosz realista festészet nyugatra került darabjait. Az Iszlám Állam, amely a műtárgycsempészetből fegyvereket finanszíroz, tovább gerjesztette a műtárgycsempészeti konjunktúrát. A nemzetközi műtárgypiacot ellepik az identitását kereső mai ember kulturális igényét kiszolgálni kívánó hamisítványok, amelyek javarészt Kínában készülnek. Ezek a műalkotás belső mondanivalóját ugyan sohasem értik meg, de az avatatlan szemet meg tudják tévesztetni.³

A globalizált világban a regionalitás és az individualizmus jóval hangsúlyosabban jelenik meg.⁴ Míg korábban egy viszonylag szűk kör tekintette prioritásnak a múlt emlékeinek védelmét, mára a globalizáció eredményeképpen felértékelődött a tárgyi emlékek, az egyén és a közösség kulturális örökségének szerepe.⁵ Az embert körülvevő tárgyi környezet, benne a művészi értékű tárgyak megőrzésére irányuló igény megerősödött, az egyéni/közösségi múlt határozott értéként jelent meg. A gyűjtés jóval szélesebb körű, mint korábban volt, és gyakorlatilag az embert körülvevő teljes tárgyi környezet teljes spektrumára kiterjed. A megélnéknél keresletre reagált a kereskedelmi élet: megnőtt a kínálat, amelyet a műtárgykereskedők, aukciós házak, valamint a hamisításra szakosodott cégek kínáltak választék tette lehetővé. A konjunktúra minden bizonnyal továbbra is folytatódik; a műtárgyak ára tartósan nagyon magas van, különösen egyes tárgy- és anyagcsoportokban.

A meggyengült államokban ezek a lappangó tendenciák előtűntek, sőt, hangsúlyosan jelentek meg. A hidegháború után a politikailag instabil államok száma ugrásszerűen megnőtt. A gyenge és bukott államokban a tárgyak eltulajdonítása is könnyebb. A régészeti korú kvalitásos műtárgyakban leggazdagabb területeken fekvő országok süllyedtek az elmúlt húsz évben háborús vagy polgárháborús viszonyok közé. A gazdasági krízis és/vagy az arab tavasz nyomán egy időre az instabil államok közé került Egyiptom (2008–2013), tartósan Líbia (2011–), Jemen (2011–) és Mali (2011–), a világörökségi és örökségvédelmi szempontból fokozottan védett helyszíneikkel együtt; de az államok sora hosszan folytatható. Irak tárgyi kulturális örökségének szétszóródása az 1991-es első iraki háború idején már megkezdődött, de a 2003-ban kitörő második iraki háborúval korábban sosem látott mértékű műkinccspusztulás vette kezdetét. A Szíriában 2011-ben kitört polgárháborúhoz kapcsolódó műemléki és műtárgykár 2014 júliusától súlyosbodott, amikor az Iszlám Állam (ISIS) nevű terrorszervezet propagandacéllal szisztematikus műkinccsrombolásba kezdett.

3 Rao (2017); Arnold (2015)

4 Rostoványi (1997) 44.

5 Egedy (2006) 21–30., Póczik–Dunavölgyi (2008) 106–107.

A második műkincskrízis

Ezek a folyamatok már nemcsak a műkincspiactól megélénkülését, hanem a II. világháború utáni második műtárgykrízist eredményezték. Az első krízis 1945-ben robbant ki, amikor a világháború végén a náci által elrablott műkincsek, 5 millió kisebb-nagyobb műtárgy holléte volt bizonytalan. Ekkor hoztak létre a szövetséges államok amerikai vezetéssel egy műtárgyfelkutató katonai csoportot (MFAA), közkeletű nevén a *Monuments Men*. Sok eltűnt műkincs a mai napig nem került elő, de nagyon sok tárgy sorsa rendeződött. A második műtárgykrízis 2011 márciusában, az arab tavasz nyomán, majd a második iraki háború elején, a világ egyik legértékesebb régészeti gyűjteményét birtokoló bagdadi Irak Múzeum (Iraq Museum) őrizetlenül hagyása (2003. április 8–11.) miatt tört ki. Az amerikai csapatok bagdadi bevonulása miatti háborús zűrzavarban legkevesebb 170 ezer tárgy tűnt el, köztük számos felbecsülhetetlen értékű, 4-5 ezer éves alkotás. Az akut krízisen sokat segített a Michael Bogdanos vezette „2. Monuments Men” csapat által 2003. szeptemberében meghirdetett „műkincsamnesztia”, de az iraki háború kitörése miatt a biztonsági helyzet, így a közgyűjtemények helyzete alig javult a térségben. Nemcsak a műkincsek, hanem a lelőhelyek és a világörökségi helyszínek is súlyos károsodásokat szenvedtek. Erről az USA Kormányzati Elszámoltatási Hivatalának (*US Government Accountability Office* [GAO]) jelentése is beszámolt 2016 szeptemberében.

A GAO-jelentés

2016. augusztus 15-én készült el egy több mint tíz éven keresztül íródott, alapvető jelentőségű munka, az amerikai kormányzati megrendelésre készülő GAO-jelentés.⁶ A jelentés szerint a műkincsek eltulajdonításáért, illetve pusztulásáért (sorrendben) a terrorista szervezetek, az iraki, orosz, szír légicsapások, a török határon üzletelő kurd csoportok, a szír ellenzéki csoportok és kis számban magányos elkövetők felelősek. Irak és Szíria tíz világörökségi helyszínét és a teljes műkincsszállományt érte a pusztulás. A helyzet javulásáért, valamint a további károk megelőzése érdekében a jelentés további, ha lehet, még szorosabb koordinációt sürget az amerikai kormányzati szervek, a nemzetközi szervezetek és a NGO-k⁷ között.

Miért műkincset? – A „műkincserő fegyvert”-mozgalom

Ismeretes, hogy a műkincsekkel való visszaélés a legritkábban kapcsolódik magányos elkövetőkhöz; jellemzően a szervezett bűnözéshez, helyenként a terrorizmushoz társulva jelenik meg. Ez utóbbi esetben általában a szervezett bűnözés által a feketepiacon értékesített műtárgy ára fegyverek formájában visszaforgatódik a rendszerbe, vagy terroristának minősíthető csoportokhoz köthető, például kulturális javak ron-

⁶ GAO (2016)

⁷ NGO: *non-governmental organisation* (civil szervezet)

gálása, elpusztítása. A szervezett bűnöző csoportok eladóként és vevőként egyaránt kapcsolatban állhatnak terrorista csoportokkal. Különösen így van ez az Iszlám Állam esetében. A hálózat olyannyira nemzetközi és a múzeumi szakmába olyan mértékben beépült, hogy a szakemberek a norvég múzeumokban is kénytelenek afgán tárgyakkal szembesülni.⁸ A műkincs mindig stabilan értékálló, idővel értékét növelő zsákmányt jelent. Jól utaztatható, könnyű álcázni („vásári szuvenir”). A régészeti korú tárgyakkal az az előnye is megvan, hogy jó néhány nem művészi kvalitása, hanem történeti értéke vagy egyedisége miatt értékes, ezért az avatatlan szem nem ismeri fel az értékét, ellentétében például egy összetekert festménnyel. Különösen szavatolt a tárgyak biztonságos, inkognitóban való utaztatása akkor, ha még nincsenek restaurálva, vagy akár egy vékony – később egy beépített restaurátorral könnyedén eltávolítható –, például műgyanta réteggel csúnyácska bővlivá silányítják a szállítás idejére.

A feketepiacon nem egyedi módon a Közel-Keleten általában ugyanaz a kör teríti a tárgyakat, amely a fegyverkereskedelmet is bonyolítja, és óriási illegális pénzösszegeket mozgat. A műkincsekkel kapcsolatos orgazdahálózatok felderítése a fegyverkereskedelemre is fényt deríthet; az ezekből befolyó pénzek elapasztása az ISIS háborús forrásainak csökkenésével jár (napi 3 millió dollár tiszta bevételük van a műkincsekből). A fegyverkereskedelemmel való összefonódása miatt egyre nagyobb fontosságot kap a nemzetközi biztonságpolitikában a nemzetközi örökségvédelem aktuális helyzete.

Több nemzetközi projekt alakult az elmúlt néhány évben, jelentős kormányzati támogatásokkal, amelyek a kortárs illegális műkincs-kereskedelem folyamatainak elemzésére szakosodtak. A projektekben szinte mindig erős az amerikai szerep, mint ahogyan az amerikai vagy amerikai érdekeltségű egyetemeken a második iraki háború óta (2003) hangsúlyosan jelenik meg a műkincses témájú bűnügyi vonal (*art crime*) a kulturális örökségvédelmi tanulmányokban (*Cultural Heritage Studies*). A Közel-Keleten a 2008-as gazdasági krízis nyomán megszorodó rablóátadások, míg Közép-, de különösen Kelet-Európában az illegális fémdetektoros kincskeresés jelent súlyos gondokat. A belső forrongástól sújtott, majd hadszíntérré vált szíriai (2011 márciusától) és ukrán (2014 márciusától) területeken a köz- és magángyűjtemények elpusztultak vagy kirabolták őket.

Még a szűkebb szakmai közvélemény számára is megdöbbentő volt szembesülni azal a ténnyel, hogy a feketepiacon mozgó pénzek tekintetében a fegyverkereskedelem és a kábítószer-kereskedelem után rögtön – nem pedig jócskán lemaradva, mint az előzetesen várható lenne – a harmadik helyen a műtárgycsempészet következik. Ez a léptékváltás a második műtárgykrízis után következett be, a fentebb felvázolt folyamatok együttes hatásainak eredményeként.

A rendészeti szervek számára a fegyvercsempészzel összefonódó műtárgycsempészet mértéke a második műtárgykrízis kitörése után jócskán átlépte azt a határt, ahol a megszokott módon, külsős szakértők egyedi bevonásával érdemben kezelni lehetne a kialakult helyzetet.

8 Omland–Prescott (2002). A helyzetről részletesen lásd: GAO (2016).

Komplex kihívásra komplex válasz

Az államot ért komplex, az egyént, a közösséget, az államrendet és a pénzügyi rendet egyaránt veszélyeztető katonai-biztonságpolitikai-bűnügyi kihívásra az állam csak egy szintén komplex válaszlépéssel tud reagálni, mindazokon a pontokon, ahol a kihívás érte. A katonai, biztonságpolitikai és rendészeti intézkedések összehangolása nélkül érdemi eredményt, változást nem lehet elérni. Ezeknek a válaszlépéseknek némelyike tudatos kormányzati döntés volt, más része spontán játszódott/játszódik le, sorozatos események folytán vagy más döntések mellékkövetkezményeként.

a) Válaszlépés a kultúrpolitikában: a kulturális örökség szekurizációs folyamata

Az elmúlt időszak biztonságpolitikai sarokkövei, a hidegháború vége (1989–1992), 2001, 2014⁹ lazábban ugyan, de az örökségvédelem biztonságpolitikai aspektusaiban is megjelennek. A hidegháború végétől kezdett el az amerikai örökségvédelmi szakpolitika teret és értelmezést nyerni a biztonságpolitika összefüggésrendszerében, részben Huntingtonra reflektálva.¹⁰

Jelenleg a kulturális örökségvédelem témájának biztonságiasítása (szekurizáció) zajlik, mivel a nemzetközi szervezetek és az egyes kormányzatok felismerték a kulturális identitás kulcsszerepét a béketeremtésben és a béke fenntartásában. A délszláv vagy a ruandai háborúban kulcsszerepet játszó kulturális identitás problémája és az első, majd a második iraki, végül a szír háború, mint régészeti szempontból kiemelt jelentőségű területen folyó háború ráirányította a nemzetközi közösség, valamint a NATO figyelmét a kulturális örökségvédelemre. Az örökségvédelem ügye egyértelműen kilépett a kultúra keretei közül és biztonságpolitikai tényezővé vált. A globalizált világban az örökségvédelem helyzete olyan fontos politikai tényező, amely az egyének és az egyes közösségek helyzetét, a kultúrpolitika irányvonalát, a gazdasági szereplők és a szervezett bűnözés helyzetét nagyon jól mutató, finom indikátor.¹¹

b) Válaszlépés a katonai tervezésnél: specialisták a hadseregben és az állam alkalmazásában

Mára tény, hogy tömegesen pusztul az emberiség kulturális öröksége, elsősorban a fegyverek technikai képességeinek jelentős megnövekedése miatt, annak ellenére, hogy nagy számban használnak precíziós fegyvereket. Mára nemcsak az kulcsfontosságú, hogy a kialakult háborúkat „helyben tartásák”, a konfliktus ne eszkalálódjon, ne alakuljanak ki újabb háborús góccok, hanem a pszichés és a tárgyi pusztítás csökkentése is, amely megakadályozhatja a tartós béke megteremtését az adott területen. Így a hu-

9 Kondorosi (2016) 34–37.

10 Hudák (2016b), Hudák (2017b)

11 Bővebben: Hudák (2016b)

mán közeg, a helyben élők és azok szellemi kultúrájának védelme, valamint a hely tárgyi örökségének védelme, a katonai közeget örökségvédelem az elmúlt két évtizedben két új specializációban öltött testet, a katonai antropológiában (*Military Anthropology*) és a katonai közeget régészeti örökségvédelemben (*Military Archaeology*). A meginduló katonai műveletekkel párhuzamosan, sőt már a tervezéskor hatékony lépéseket kell tenni az örökségvédelem ügyében is a későbbi béke érdekében.

Rendészeti szempontból is kulcsfontosságú, hogy a hadműveleti területté váló zónákból minél kevesebb műtárgy kerüljön ki a feketepiacra, amennyire lehet, ezt a csatornát lezárjuk a bűnözői körök elől. Évtizedek óta tendencia, hogy az újonnan felbukkanó, eredeti tárgyak a piacon leginkább az ún. bukott államok múzeumi, gyűjtői anyagából, illetve őrizetlen lelőhelyeiről kerülnek ki. A padlásokról, hagyatékokból a nemzetközi piacra kerülő eredeti tárgyak száma évtizedek óta minimális; az új tárgyak jelentős része hamisítvány.

A háborús háterszág és a békés területek védelmében előnyt élvez a rendészetben mára prioritást kapó bűnügyi prevenció. Ezt a műkincsekkel folytatott szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni prevenciót szolgálja a 2016-ban TED-díjjal elismert szatellit régészet.¹² Az előtte-utána (*before-after*) képek folyamatos vizsgálata során, rablásátások dokumentálásával közvetett csatornákon a régész és művészettörténész elemzők kapcsolatot tartanak fenn a lelőhelyek hatáságaival. Szíria, Irak, Egyiptom, Líbia, Mexikó, Peru, Bolívia stb. esetében, a háborúk vagy a terepviszonyok miatt nehezen megközelíthető terepen számtalan olyan értékes lelőhely van, amelynek állapota csak így ellenőrizhető, távfelügyelete csak így biztosítható. Múholdas régészeti kutatásokat folytat többek között az amerikai külügyminisztériumhoz tartozó *Bureau of Educational and Cultural Affairs* (ECA), illetve az ebben található *Cultural Heritage Center*, amely a legtöbb megbízást adja külsős szakértőknek. Az 1961-től működő, a fejlődő országokat segítő intézménynek számos pozitív hozadékkal járó tudományos, kulturális, szakmai kapcsolata alakult ki a helyi kormányzatokkal és szervezetekkel, ezért a múholdas régészet támogatottsága is jó; a felkínált információkat a helyi hatóságok nem amerikai kémtevékenységnek, hanem a hatóságot segítő szándékú jelzésként értékelik. Az egyéni és közösségi kapcsolatok fejlesztése, a cserekapcsolatok rendszere együtt jár a bűnügyi vonatkozásokat prioritásként kezelő kortárs amerikai örökségvédelmi szemlélet terjedésével. Ezt a folyamatot jól mutatja a restitúciós eljárások megszorodása és sikere a helyi tudományos közvélemény és a közmédia körében.¹³

c) Válaszlépés a bűnügyi felderítésben: a bűnüldöző szervek és a civil hatóságok, szervezetek, szakértők szorosabb kapcsolatai nemzeti és nemzetközi szinten

A kulturális örökség állapotának felmérése során a szakértők információkat szolgáltatnak a tudományos és a bűnügyi hírszerzés számára. A kulturális örökség aktuális

12 Parcak–Gathings (2016)

13 UNESCO (2016)

állapotának felmérése többfajta szakértőt kíván. A kormányok és a belügyi szervek külsős, eseti és belsős (valamilyen szakértői intézetben stb. dolgozó) szakértőket egyaránt foglalkoztatnak műkincses ügyekben.

Brit, illetve részben amerikai hagyománynak tekinthető a friss nyugdíjas, nemzetközi hírű szakemberek szakértőként való alkalmazása, kurátori munkája. Mivel pályájuknak már van egy markáns íve, óriási kapcsolati tőkéjük, rangos szervezeti tagságaik vannak, és nyugdíjas létüknél fogva már kívül állnak az akadémiai rendszeren, ezért független, szakmai alapokon nyugvó szakértőként tudnak jelen lenni olyan kényes ügyekben, mint például a Seuso-kincs ügye, vagy UNESCO-, ICOMOS-szakértőként dolgoznak. A szakértők másik csoportja a rendőrségi vagy katonai szakértők, akik közül a carabinieri szakértők nemzetközileg a leg(él)ismertebbek. A szakértők új nemzedéke olyan mai harmincasokból, fiatal negyvenesekből áll, akik jellemzően civilek, posztdoktori ösztöndíjasok és civil-katonai/rendőrségi határmezsgyén dolgoznak. Ők ebben a témában zömmel olyan egyetemeken, kutatóintézetekben kutatnak, *art crime* vagy *military archaeology* témában, amelyek amerikaiak, vagy valamilyen szempontból amerikai kötődésűek. Közép- és Kelet-Európában a bűnügyi műtárgyas specializáció munkájának eredményei nemigen jelennek meg nyilvános publikációban; jellemzően eseti felkérés alapján vonja be a nyomozati munkába a múzeumi élet szereplőit a bűnüldözés. A változás szükségessége azonban erős. Ezt a migrációs helyzet,¹⁴ valamint a Kelet-Európából és a Közel-Keletről illegálisan érkező, fémkeresőzéssel vagy az ukrainai és szíriai háborúk kapcsán eltulajdonított tárgyak nagy száma indokoltá fogja tenni a közeljövőben.

d) Válaszlépés a nemzeti és nemzetközi jogban

A nemzetközi jog is folyamatosan alkalmazkodik az átalakuló biztonságpolitikai helyzethez. Nemcsak a restitúciós lázzal kapcsolatos ügyek jellemzik a mai örökségvédelmi szakjogot, hanem egy új büntetőjogi kategória, a kulturális örökség mint az egyéni vagy közösségi identitás elleni sérelem megjelenése. Az épített, régészeti és tárgyi kulturális örökség elpusztítása egyfajta háború az ellenfél múltja, jelene és a jövője ellen, annak totális eltírása, megalázása. A kulturális örökség az egyén és a közösség lába alól kihúzza a talajt, rombolja morálját. Nemcsak Maliban okozott ez általános zavart, hanem 2003-ban Irakban is számos elemző leírta az iraki emberek zavarodottságát, a radikális cselekedetekbe bármikor átcsapó általános frusztrációt. A kulturális örökség pusztítása, a kiemelkedő jelentőségű műemlék szándékos pusztítása 2016 márciusa óta teremthet jogalapot nemzetközileg körözött bűnözők elfogásához és ellenük vádemeléshez. A Hágai Nemzetközi Büntetőbíróságon (ICC) a Maliban található timbuktuai világörökséget 2012-ben elpusztító szalafita Ahmad al-Mahdi al-Faqi ügye azért is precedens értékű, mert Irakban és Szíriában 10 világörökségi helyszín van, amelyek a GAO-jelentés szerint mind megsérültek. Ez a körülmény a háború majdani lezárásakor szintén jogalapot jelenthet majd a háborús bűnösök elleni vádemeléshez, ha az alapbűncselekmény (valamely háborús bűn) nem bizonyítható rájuk. Hasonló-

¹⁴ Kondorosi (2016) 162.

képpen jogi lépésekre van szükség a szervezett bűnözés elleni küzdelemben is. A pénzmosás és a szervezett bűnözés elleni hatékonyabb törvénykezés a műtárgycsempészet mennyiségét is leszorítaná. Olyan törvényekre van szükség, amelyek az egyéni és személyiségi jogokat védik, de nem az állam kárára, hanem az állam érdekeit is szem előtt tartva, különben a szervezett bűnözés határok nélküli hatalmát nagyon nehéz megtörni.¹⁵ A műtárgy – mint a szervezett bűnözés tagjai közötti bizalmi kapcsolatot építő ajándék vagy értékét idővel biztosan növelő letéti tárgy – sok esetben megbízhatóan szállítható diplomata útlevél kíséretében diplomata autókban. A szervezett bűnözői körök pedig szeretik a diplomata útlevelek birtoklását, amely akár a tranzakciók biztonságos bonyolítására is alkalmas lehet.¹⁶

A tiszta piac biztosítására, a minőségbiztosításra irányuló jogi törekvés az elmúlt években egyre hangsúlyosabb lett. Mivel az illegális műtárgykereskedelem hangsúlyosan nem magányos műfaj, nagy szerepük van a műtárgykereskedőknek és a műtárgyszakértőknek nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt. Az elmúlt két évtizedben folyamatos párbeszéd kezdődött sok országban a múzeumi és a műkereskedői szféra szereplő között.¹⁷ Különösen nagyarányúnak tűnik az örökségvédelmi szakjog elméleti alapjainak fejlődése Közép- és Kelet-Európában az európai jogharmonizáció eredményeképpen.

A kínai hamisítványdömping, valamint a műszeres tárgyvizsgálati technikák fejlődése miatt jelentős nyugati múzeumok esetében is számos tárgyról derül ki, hogy nem eredeti. A restitúciós eljárások kapcsán napirenden van az a kérdés, hogy a nagy nyugati múzeumok anyagai közül mennyi tárgy került annak idején (akár 200–250 éve) törvényes úton, vásárlás, öröklés, ajándékozás útján múzeumi tulajdonba és mennyi a bizonytalan eredetű tárgyak aránya, amelyek az anyaországot illetik meg, és jogtalanak tekinthető jelenlegi birtoklásuk. Külön problémaként jelentkezik az elmúlt évek szaksajtójában, hogy hogyan lehet a politikailag is pozitív jelentéssel is bíró restitúció gesztusát a nagy nyugati múzeumok országainak olyan államok felé gyakorolni, amelyek ma is ingatag belbiztonsági helyzetűek, és a tárgy jövőbeni biztonsága nem biztosított.

e) Párbeszéd a civilekkel: a bűnmegelőzés szerepe egyre hangsúlyosabb

A civil kapcsolatok fontosságát nemcsak az a körülmény húzza alá, hogy a globalizációval párhuzamosan a helyi közösségek éntudata is megerősödött, hanem a fémkereső műszerek elterjedése. Mivel Nyugat-Európában és Közép-Európa nagy részén az elmúlt kb. harminc évben jelentős mennyiségű tárgyat találtak meg illetéktelen kezek, ezért a fémkeresőzés, az ún. civil régészet problémája európai, de világviszonylatban is nagy kihívást jelent a rendészet és a régészet számára. Jelenleg Ukrajna, Románia, Albánia, Bulgária és a balti államok lelőhelyei vannak súlyos veszélyben. Néhány kattintással bármelyik brit amatőr pontos információkat kap például bolgár lelőhelyekről. Magyar-

15 Sterling (1997) 41., 63.

16 Sterling (1997) 182.

17 A magyar szakmai berkekben is látszanak a párbeszéd megindulásának jelei. 2008-ban megalakult a Hamisítás Elleni Nemzeti Testület, a BÁV és más aukciós cégek hamisítás témakörében tartanak szakmai továbbképzéseket, illetve a képzeleikben hangsúlyosan jelenik meg e téma. Lásd Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (2016), BÁV (2016).

országon a kilencvenes években volt gyakoribb látvány a például holland rendszámot viselő, fémkeresősökkel megrakott busz egy-egy elhagyatott földvár lábánál parkolva.¹⁸ Bár Magyarország már súlyos veszteségeket szenvedett műkincseiben és lelőhelyeiben a fémkeresős fosztogatás miatt; előtérbe került a jó szándékú, a múzeumokkal együttműködni szándékozó civilek ügye hazánkban is. Nagy-Britanniában fémkeresős klubok alakultak, és nagy sikerű régészeti műsor ment a BBC-n (*Time Team*). Más országokban is igyekszik ezt a civil kapacitást felhasználni a szakma. Többek között bizalmi alapon vagy képesített lelőhely-felderítő, a régész munkáját segítő munkatársként jelennek meg a civilek, akik nagy elszántsággal zavarják el a lelőhelyekről a múzeumokkal együttműködni nem akaró, saját zsebre dolgozó „szürkéket”. Több országban is felmerült az igény, hogy az ifjúsággal foglalkozó múzeumpedagógusokhoz hasonlóan a civil kapcsolatokkal, az amatőr régészekkel is foglalkozzon egy önálló múzeumi státusú szakember, legalább megyei szinten, aki kontaktszemély lehet a rendőrség felé is. A lakosság szemléletformálásában is jelentős szerepe lehet.

Kitekintés: egyre szorosabb integrációs és koordinációs törekvések

A rendőrség bűnüldöző szervei, a vámhatósági és a pénzügyi szervek, a hadügyi tervezés, valamint a múzeumi és műtárgykereskedelmi szféra szereplői a korábbiaknál sokkal szorosabban együttműködnek az állam és az állampolgárok biztonságának garantálása érdekében. Előtérbe kerültek a komplex vizsgálatok, az adatcserék, belső és külsős elemzőket, szakértőket vonnak be a munkába.

Ez az integrációra törekvés a 2001-es, majd a 2003-as események hatására vált hangsúlyossá az amerikai szakmai berkekben, majd a nemzetközi szervezetekben, és ennek nyomán Európában. A belső nemzeti koordináció és akciók mellett nemzetközi szinten az adatcserén túl összehangolt akció rendezésére is sor került az elmúlt időszakban. A *Pandora Operation*, amely 2016. november 7–11. között zajlott az Európai Unió országaiban és a szervezett bűnözés ellen irányult, számos alkalommal járt illegálisan birtokolt műtárgyak felfedezésével. Bár feltehető a kérdés, hogy mit lehet találni négy nap alatt, az akció rajtaütés jellegű házkutatásai miatt egy-egy országban közel ezer műtárgyat foglaltak vissza a hatóságok.¹⁹ Közeli perspektívaként az örökségvédelemben és a nyugati értékrend védelmében, valamint a szellemi jogvédelem egészében még szorosabb integráció várható, amint az jól kiolvasható az amerikai külügyminisztériumnak a GAO-jelentésre reflektáló 2016. szept. 22-én bejelentett új örökségvédelmi kezdeményezéséből. Ez válasz arra a kihívásra, amely szerint a nem állami szereplők, így a nemzetközi szervezett bűnözés tényleges befolyása az állam életében minden előrejelzés szerint nőni fog.²⁰

18 Bővebben: Hudák (2016a)

19 Mivel a sajtóhírekben csak néhány ország esetében jelent meg adat, csupán Bulgária és Ciprus adatai kerültek nyilvánosságra. Ciprus esetében 44 házkutatás során 1383 db műtárgyat és 13 fémkereső műszert, míg Bulgária esetében 984 műtárgyat foglaltak le. Lásd The Sofia Globe (2016)

20 U.S. Department of State (2016), ASOR (2016), Kiss (2015) 274–281.

IRODALOMJEGYZÉK

- Arnold, Frances (2015): The conceptual argument for China's big business in fake art. Forrás: <https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-china-s-big-business-in-fake-art-does-exactly-what-art-should> (2016. 11. 21.)
- ASOR (2016): *ASOR Cultural Heritage Initiatives*. Forrás: <http://www.asor-syrianheritage.org> (2016. 11. 29.)
- BÁV (2016): *Kerámiahamisítás napjainkban – Hogyan ismerhető fel a hamis kerámia?* Forrás: <http://bav.hu/esemeny/2016-02-05-keramiahamisitas-napjainkban-hogyan-ismerhető-fel-a-hamis-keramia> (2016. 11. 21.)
- Egedy Gergely (2006): A multikulturalizmus dilemmái. Nagy-Britannia példáján. In: *Polgári Szemle*, 2. évf. 6. sz. 21–30.
- GAO (2016): *Cultural property. Protection of Iraqi and Syrian antiquities*. Report to Congressional Requesters. United States Government Accountability Office, August, 2016. Forrás: <http://www.gao.gov/assets/680/679061.pdf> (2016. 10. 09.)
- Hamisítás Elleni Nemzeti Testület (2016): *A Testületről*. Forrás: <http://www.hamisitasellen.hu/testuletrol/rolunk/> (2016. 12. 02.)
- Hudák Krisztina (2016a): *Egy államhatárokon átívelő társadalmi probléma. A régészeti célú fémkeresőzés múltja és jelene Magyarországon*. Határrendészeti Tanulmányok 13. évf. 1. sz. 84–106.
- Hudák Krisztina (2016b): *Műkincsek háborús zónában. Hogyan vált biztonságpolitikai kérdéssé a kulturális örökségvédelem helyzete?* Előadás. A háború művészete. Tíz éves a Hadtörténeti esték. Pécs.
- Hudák Krisztina (2017a): *Megerősödő bűnügyi vonal a nemzetközi műkincsszakértői munkában*. Kézirat.
- Hudák Krisztina (2017b): *Amerikai örökségvédelmi politika a hidegháború után. változások, váltások, perspektívák*. Kézirat.
- Kiss Zoltán László (2015): *Válságreakáló műveletek alkalmazott társadalomtudományi aspektusai*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- Kondorosi Ferenc (2016): *A migráció kockázatai*. Pécs, Alexandra Kiadó.
- Omland, Atle – Prescott, Christopher (2002): Afghanistan's cultural heritage in Norwegian museums? *Culture Without Context*, No. 11. 4–7. Forrás: <http://traffickingculture.org/app/uploads/2012/07/CWC-111.pdf> (2016. 11. 29.)
- Parcak, Sarah – Gathings, David (2016): Satellite evidence of archaeological site looting in Egypt. *Antiquity*, 90. évf. 349. sz. 188–205.
- Póczik Szilveszter – Dunavölgyi Szilveszter (2008): *Nemzetközi migráció – nemzetközi kockázatok*. Budapest, HVG-ORAC.
- Rao, Mallika (2017): *The Insanely Lucrative World Of Fake Chinese 'Masterpieces'*. Forrás: www.huffingtonpost.com/2014/06/17/chinese-copy-art_n_5489121.html (2016. 11. 21.)
- Rostoványi Zsolt (1997): Civilizációk háborúja? Huntington és Bassam Tibi felfogásáról. In: *Külpolitika*, 3. évf. 4. sz., 34–55.
- Sterling, Claire: *Pax Maffiosa. A szervezett bűnözés nemzetközi hálózatai*. Budapest, Cedit Kft.
- The Sofia Globe (2016): *Operation Pandora: Bulgaria arrests 65 as part of EU operation against antiques smuggling*. Forrás: <http://sofiaglobe.com/2016/11/15/operation-pandora-bulgaria-arrests-65-as-part-of-eu-operation-against-antiques-smuggling/> (letöltés ideje: 2016. nov.16.)
- UNESCO (2016): *Restitution of Cultural Property*. Forrás: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/restitution-of-cultural-property/> (letöltés ideje: 2016. okt. 30.)
- U.S. Department of State (2016): *U.S. Department of State announces new cultural heritage initiatives*. Forrás: <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2016/09/262309.htm> (2016. 09.22.)
- Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal (2016): *Statisztikák – Összes*. Forrás: www.bmbah.hu/index.php?option=com_k2&view=it

ABSTRACT

Illicit Art Trade: International Trends, Law Enforcement Measures and Future Perspectives

Krisztina HUDÁK

The study presents the trends of illicit international art trade, especially that of archaeological art works. The work outlines the responses of law enforcement in an international context and highlights the importance of tighter integration between internal affairs bodies, NGOs, experts and curators, etc., to prevent crime and develop Art Crime Studies.

Keywords: *illegal art trade, restitution of cultural property, cultural heritage studies, securitization in international relations*